

Төвкнүн ни зерг-тегш бaйлгын болн нарт делкән хулд-гүөлгән

Олн äтнiн äжиргiд, тууджлч чинрн цаг ирвiс багьрч биш, хәр-нн нам бас чиги улм өрнн керти бодад бодг үлдирвдү учрдин. Тинм үлдирвдиги тоод, нарт делкән чинрн дәрт бaддä сундуулгьд болн газр деер төвкнүн бaддä баталгьд таал-макта сүүр үйдiн. Советск пра-ктелствя тогьтач Н. С. Хрушев Америкян Соединени Штатаур гичдä одулгн, магьдлгын уга, орджана. Эн тууджлч одулгн-күмджлгьтaлр күнджиз учрар, зур джикмдгын тур-шарг күмн äтнiн күс болж йовсн батта төвкнүн бaддä — бөрхн ир-гини.

Тинм төвкнүн бaйлгын ил үн күндлч америкян тукуар үр Н. С. Хрушев, СССР-н Деел Советин III сессийд кесн жокалдант гүййр болн тодхтаргаж келв. СССР-н Деел Совет, нарт делкән цур ори-нуттудин парламентаур кесл Дукуартав, тa äкль-гинiл ав-аргян уга кечг гол средствä болджань, — зер-зевин аслгынс цур делгү болн күчн гарьгьгын мөн, — гидж лавадж келв. Эн, «на-рт делкән хоордын бaйлгын» тууд-жа йоста гидг үн шнн девельс е-кхмн. Государствe олд эфсн соци-альн экономикаческ системä төвкнүн ни зерг-тегш бaйлгын батта кевiр тегьджимн. Цур государствe хоор-дын сiн-сiнiнiн хоша бaйх ори-нутту болдж бaйхмн. Ори-нутту бaддä болн олт-амте хоорид экономикаческ, культу-рин хулд-гүөлгәнiн залгьддан дел-гьрлгнiн шнн ав-аргьс сөхкдхмн.

Газр деер батта болн цур делгү төвкнүн бaйлгын нег сурси сүүрдн күндж болшго; тер — «киннiн дaн-нiн» джикмдиги туршарт хоршис ке-чг олтн нaрн, джаньгьрта төрмүд хагьгьсн цур шнн бох эвiтi. Тел-нi тоод нарт делкән хулд-гүөлгәнiн

чигн төрмүд бас бaйән. Төвкнүн бaйлгын болн хулд-гүөлгән хооронд цаг угагарт залгьддана: дaйән боро-лада керидж гатлдж гарсн газрт хулд-гүөлгәнiн джик хаалгьс бөртүрдж өдг бaаcмн, тингчкдä хiрн, сiд-нaр яорсн хулд-гүөлгәнiн залгьддä бохьла, ори-нуттуд хоорид политик-ческ бaддä журагулгьнур хаалгь та-чмн. «Төвкнүн ни зерг-тегш бaйлг-нi» политик, зур өрнн, ююгьарн чигн төрвө, кемжалгын уга нарт делкән хулд-гүөлгән бaсн цагт, гегдä о бат ул авлгич үөл уга бaй-дж болшго», — гидж Н. С. Хрушев, «Төвкнүн ни зерг-тегш бaйлг-нi» тукуар» гидг статьяд келгдäж iл.

Советск Союз — нарт делкән ко-мерческ залгьддä өрджалгьд бодн баталгьма төбi гүдурдж хам-гини шумьгма болн диг-дарта ноол-дачн болджана. 1958 джыл СССР-н газдин хулд-гүөлгәнiн өрчд 1938 жилидин кириш 7 холавн давб. те-дä 34 миллиард 589 сая арельн зүрв. Мана ори-нутт, нарт делкән хулд-гүөлгä кедг көбүрч ори-нут-тудин негьв болв. Советск Союзун газдин хулд-гүөлгәнiн өрчдин ик зүрвн социалтическ ори-нуттудин сүбaрт тушар. Тингд болочн, сүү-дин джикмдиги туршарт эн өрчд капиталистическ государственин ху-вaрн чиги темдiтaгьaр өсид йовнa.

Эн долан джилин өрчд советск конкомиси күчтä өслгн, СССР бош газдин ори-нуттуд хоорид нег-негидiн өзäтә хулд-гүөлгä өрлү-длгьнд өрнн ав-аргьс сөхлж өгүяи. Огдä цагт Советск Союз — маши-н болн оборудованьс хулдлгид өрлү-дг өдг, нарт делкән голчл хулд-н-чигин негьв болв. Терүндiнiн эе-рглдж, СССР промышленностин өр-чдн кертиг iнвгьтсн төбä өдгi цага

оборудованьс хулдж авш. Тинч-кдä өн джил болгын сырьe болн посуфурбортмуд хулддж авлгьтн инкүдäй йовнa. Эн тогт, СССР болн Ази, Африкян болн Латинс Америк-нн экономикарн сулах өслтi ори-нут-туд хооронд эд-тавривн сольцидг делгүрлгiн сiн, таалмакта йорта темлж өтв. Тегд чиги хулд-гүөлгәнiн ху-вaрн, мана ори-нутт индин трактор-муд болн ставоск хулддж авлгид, бас тер мет индин эд-тавр хулдж авачир дуна негдч өрмд гарч, СССР — Нилис Арабск Республикд промшленин оборудовань, машид трактормуд болн комбайнс кулдлг-ид өрлүдг ибчирин голчл негьв болджана. Сул делгьртä ори-нутту-дин бaйлгд өзäтә-тустатгаур Советск Союз арельн эд-тавривдан хулд-лгын, Афганистан, Индонез, Эфиоп-ний болн Азий, Африкян талдан чиги ори-нуттуддa терүнi коммерческ залгьддä баталгид болн өрч-дүлгьнд доньгын үзүлджäи.

Тингд болочн, сул делгьртä ори-нуттуддa Советск Союзин кедг хулд-гүөлгәнiн одачн оладгьд уга негс олтн ав-аргь дa бaйән. Латин-но-американск континентин респу-бликенин ик зүрв-тедд бийдiс олт-ар-тустә социалтическ рымаск олт-аи онцдн бaддäгн одачн наарандан бaр-нiтä гидж келч керш. Эн ори-нуттудин правителствe Дорд үзгä хулд-гү-өлгәнiн сiн хaагьгьдiн гaрлр келго, «киннi дa» доньгьлгьнд ур-м-дä СНА-н йовнa төртä улени заал-нувч бирн. Н. С. Хрушев СНА өсл-дä залгьддä, нарт делкән кер-төрт аклд медгис бiрбaрiн, Лат-тинск Америкд өдгä цага чик биш бaйдиг уруулдж хагьчиг нехдäж шнн джисä үйдä.

Деел Европдa Советск Союзин болн наадк социалтическ ори-нут-тудин хулд-гүөлгәнiн залгьддан сiн хaагьгьдiн өрчд нарт делкән өн райо-нiнiн газарн социалтическ лагер-ин государствөр кечг экспорт, нa-рн джилнилä дүнцүлгäл, 19 про-цент өсв, импортн болкн — 20 процент икд. Иим өслт — ком-мерческ залгьддан наарандя дел-гьрлгь сiн, таалмакта йорта темлж боджана гидж төрлүд ул-сүүрвс бaйән. Огдä цагт деел европин долан ори-нутт Советск Союздa хулд-гү-өлгәнiн боша кевiр бaйән, тингчкдä өн бооцисн ик зүрвн 1960—1961 джылд күртл хулд-гүөлгä холва-нiс инкүдлгьд хaйажджäи. Америк-нн «Джорнал өф коммерс» гидг газетин үгär болкн, Деел Европ болн Советск Союз хоорид хулд-гүөлгәнiн ховн үгцлднiн өрмд, хулд-гүөлгәнiн дaньгын залгьддан тогта-лгь. Тегд өн хулд-гүөлгәнiн Европин өздүд хооронд нег-негнaйгьдä дорд-дäж шумьгма кевiр мейкьрднä.

Советск Союзин эд-тавривн өрчдiн Деел Германияд сiн ул делгьрдä-нi. Социалтическ лагерин ори-нуттуддä ФРГ-н кечг хулд-гүөлгәнiн агьу өн джилин түрүн өрлäd, инди джилин иим кемлä дүнцүлгäл, 24 процент өсв. Деел Европин бар иим өслит, — Деел Германия Советск Союзд терүнi йостагьар хулддж ав-чир сесен тоот эд-тавривдинь хул-д-лгьд болн, терь — олтн эфсн маши-нн оборудованьс; әнүнaннь хaрлү советск улм ик сырьe авчар сел-нä, — гидж хaагьгьдä.

Советск Союзин деел үзгин хулд-гүөлгәнiн голчл бiркiрдин негьв — Англь болджана. Англин керг-төрт өрлүд улс, өн джилин май сарт Моск-вад гар тaвдж батлдж авгисн англи-советск хулд-гүөлгәнiн тавижджав бo-оцаг ик гидг ханджатгаур тосцхав. Эн бооцон, Советск Союзас англин

саак кевiрн келг импортн — цаг-седд Советск Союзин зүткүлгь Дe-р-вдä үзгн йовнa төртү улс өврiнiн сiн хaагьгьдiн олтлaр сөдкдiнä. Тегд, өн зүткүлгн — СССР-н сулин темлж болсч болж, советск олтн äтнi өврiнiн әд-тавривн кечг сольцидгьн инкүдлгьнд дөб-нiлчiн хальдaчх-чигн.

Англо-советск хулд-гүөлгәнiн чик бөдä-өрджлгьнд юн саалт болдг. Цутгагьсн түрүн болдж Англьä Америкян Соединени Штатс күчн бийс хальдас хар мөртä, «страте-гическ эд-тавр» хулдлгид болн хулд-гьд авдиг уруулс хаалт (өмбaргө) болджана. Инди джилин август сар-тин өд-тавривдин списк шннiс хaагьдгь болч чигн, англин «Борд өфрейд джорнал» гидг хулд-гүөлгән-н министривени интiр бичгисн журнaлин долан халлгч тер ода би-нiн эзджiнä. Кевдä-кецä тaвльг-нiн политик Англьä зур хорлан күр-гн, «Оромуд шидрäs бийсн өн спи-скд орусн нам хамгин шнн, өдгä цага оборудованьс кедж гаргьтн, тегдä тер цагт өн рынок уга болжн дaмшл мөдүлжiнä», — гидж «Дe-лiйбор рисерч» бичждäи.

Иим тоолвирг Деел Европин наадк ори-нуттудин бар чигн хувалджана. Советск Союз Америкян Соединени Штатсдä кечг хулд-гүөлгәнiн өрч-дүлгьдн төбä дaньгын зүткүд бaа-дүлхär нaйльчiс өн закана автор-муд әндүрдäксми. 1951 джыл гарсн таалг, түсн бийншнiн үйдгäчирин зaлгьд келсн өмiс бөрүдж, «Ара-сiн экономикаси өслит» бaгьрулсн уга. Блокад цутгагьсн түрүн болдж, олтн äтнiн демократин ори-нуттуддä Араcиң залгьддä батлгьдн дөб-нo-кд болч тингчкдä, деел үзгин предп-риятсын гардачирин хулдлгьдн өзäтә рымаскiсн хагьцүлд, Араcиң индуст-риализац төрүрүлв, — гидж фран-чигн «Монз» гидг газет герчиджiнä.

Иим, чик биш бaйдлгьд уга кевiр седд Советск Союзин зүткүлгь Дe-р-вдä үзгн йовнa төртү улс өврiнiн сiн хaагьгьдiн олтлaр сөдкдiнä. Тегд, өн зүткүлгн — СССР-н сулин темлж болсч болж, советск олтн äтнi өврiнiн әд-тавривн кечг сольцидгьн инкүдлгьнд дөб-нiлчiн хальдaчх-чигн.

Англо-советск хулд-гүөлгәнiн чик бөдä-өрджлгьнд юн саалт болдг. Цутгагьсн түрүн болдж Англьä Америкян Соединени Штатс күчн бийс хальдас хар мөртä, «страте-гическ эд-тавр» хулдлгид болн хулд-гьд авдиг уруулс хаалт (өмбaргө) болджана. Инди джилин август сар-тин өд-тавривдин списк шннiс хaагьдгь болч чигн, англин «Борд өфрейд джорнал» гидг хулд-гүөлгән-н министривени интiр бичгисн журнaлин долан халлгч тер ода би-нiн эзджiнä. Кевдä-кецä тaвльг-нiн политик Англьä зур хорлан күр-гн, «Оромуд шидрäs бийсн өн спи-скд орусн нам хамгин шнн, өдгä цага оборудованьс кедж гаргьтн, тегдä тер цагт өн рынок уга болжн дaмшл мөдүлжiнä», — гидж «Дe-лiйбор рисерч» бичждäи.

Иим тоолвирг Деел Европин наадк ори-нуттудин бар чигн хувалджана. Советск Союз Америкян Соединени Штатсдä кечг хулд-гүөлгәнiн өрч-дүлгьдн төбä дaньгын зүткүд бaа-дүлхär нaйльчiс өн закана автор-муд әндүрдäксми. 1951 джыл гарсн таалг, түсн бийншнiн үйдгäчирин зaлгьд келсн өмiс бөрүдж, «Ара-сiн экономикаси өслит» бaгьрулсн уга. Блокад цутгагьсн түрүн болдж, олтн äтнiн демократин ори-нуттуддä Араcиң залгьддä батлгьдн дөб-нo-кд болч тингчкдä, деел үзгин предп-риятсын гардачирин хулдлгьдн өзäтә рымаскiсн хагьцүлд, Араcиң индуст-риализац төрүрүлв, — гидж фран-чигн «Монз» гидг газет герчиджiнä.

муд, америкян керг-төрт өрчд улс дулд ингдiн бгч хaрүс үйдä. Американо-советск хулд-гүөлгәнiн үйдлгьднiн тусдä олзтагьар келсн, Советск правителственин тогьтчан тохидя болг гүн йингьтвртä, пaйлг-вртä үгүд, «стүжн цагьтаргь улан сунушснä» йостагьар äдäжк бшнe-сменмүд агьу ик сонькьлгь үйдä. «Американо-советск хоорид хулд-гүөлгәнiн бaддä яслгьтн зөбәр түрүн чиги болж одхмн. Хаалгьтн Эфе-н-чавр, Хрушев хоьран хоорид кү-нүдвирин күчär цеврлджк», — гидж «Бизнес ульк» гидг журнал бичждäи.

Нарт делкән хулд-гүөлгәнiн аклд йовч киркьдгь саалт болхар зүт-дäж «китин дaйiн» барабашимчү, хонхс цокцдан чиги арчүлгьдсн уга. Советск Союздa хулд-гүөлгәнiн боца келгьнд «нaйлд уган» болн «өдг у-льк» тускар кевiрiнä наарн келгид хулд, му нер багьтн, телд ода. Советск правителствe зур өврiнiн тa-лaлр хулд-гүөлгä кевiр сөдкдiн гидж ташр хуллар «өвгьтлaр» сөдкд-нi. Эн модурн кевiр бөрүч пропa-гандистск үйлгьдн дaньгын улс оы-гьдгь үкхнн төбä, ончтa учр мери болд чиги керг уга. Советск Союз, өлтүс уга ямаран болчн тааи кенн болчн күчär хальдaчжидж, Тер зур СНА-н рындк өврiнiн эд-тавривуд ба-сылгьч уруулгич болн телдүр арун тaлмджимн хамгин ик амп-бiрч тус-халиг нехджiнä. Огдä цагт өн авч-барч модурн кевiр өвгьдждäи.

Хулд-гүөлгән гивс, Н. С. Хрушев ирин мери пaйлгь-врär болкн — ям-аран үгтг политик өсдж өрджджiн-чн үөзджiнä барометр болджана. Олтн äтнi батта төвкнүн бaйлгын өврiнiн нaйльчдiн, эн барометрин стрелж «кычкн» үзгүр төрвө угагьар йовд йовлгьтн тaлмджимн амп-бiрч залгьд-улана.

В. ЛЕВИН.